Sineva KUKOČ

ŠKOLJKA I KORALJ U NAKITU LIBURNA

UDK 903.25:903.5-053.2>(497.5=291)
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 2. 09. 2010.
Odobreno: 15. 09. 2010.

Sineva Kukoč
Odjel za arheologiju
Sveučilište u Zadru
Mihovila Pavlinovića bb
HR - 23000 Zadar
e-mail: skukoc@unizd.hr

Mada su školjka Cardium*, kauri-pužić i koralj nađeni tek u nekoliko liburnskih pokopa (gr. 9, humak 13, Nadin; humak Sali-Ćuh, Dugi Otok, gr. 8, cela I, Nadin), oni, osobito školjka, povezuju liburnsku zajednicu s dugotrajnom prapovijesnom (i kasnijom) upotrebom i simbolikom ove vrste nakita. Može se dokazivati teza o simboličnosti kauri-pužića kod Liburna. Jer, taj motiv, izveden u bronci, Liburni ubacuju u sastav svoga nakita pektoralnog tipa sa središnjim antropomorfnim (ženskim) likom u shemi* Potnije theron *(Kastav); prirodni i oblikovani u različitim materijalima kauri-pužići tvore prapovijesni nakit simboličnog značaja u susjednim kulturama od 7./6. st. pr. Kr. i tijekom mlađeg željeznog doba (Picenum, Dolenjska, Japodi) i, napokon, narodna ženska nošnja iz 19./20. st., sigurno i ona znatno ranija, u sjevernoj Dalmaciji koristi kauri-pužiće. Njihova simbolika kod Liburna, kao i kod Japoda i u Dolenjskoj, primarno se tiče "ženskog" načela. Slična simbolika je najuhvatljiva kod Picena, gdje se kauri-pužić pojavljuje u izravnim ili posrednim ikonografsko-simboličnim odnosima motiva: "sjekirica- veprov zub- ruka - antropomorfni ženski lik, tj.* Potnija theron. *Simbol plodnosti, svekolikog bogatstva, blagostanja u životu (i smrti), školjka, odnosno, kauri-pužić, kao i (ljekoviti, životvorni) koralj, osiguravaju svijetu žena (i djece) plodnost/rodnost i zaštitu.*

Ključne riječi: kauri-pužić, *Cardium* školjka, koralj, Liburni, simbolika, svijet žena, plodnost

Morska školjka i koralj samo su dva detalja liburnskog nakita; no, oni ga povezuju s problematikom sredozemnog i kontinentalnog dugotrajnog korištenja ovih dvaju prirodnih i likovnih oblika. Školjka/pužić imala je ulogu u zadovoljenju "primaranih" potreba (prehrana, razmjena dobara[1]) i onih "izvedenih": kod kićenja živih, ukrašavanja i darivanja mrtvih, u stvaranju identiteta zajednice (keramički *impresso* - stil). Pravo "doba školjki"- paleolitik - mezolitik- neolitik, otkriva nadublja, "arhetipska", značenja školjke. Kasnije, kada je ona u europskim kulturama izgubila ulogu prvorazrednog simbola, ipak se prenijelo nešto od njezine temeljne simbolike i ostalo trajno pritisutno u sferi bogatstava, blagostanja (sreće), erotike/plodnosti i Ljepote. Kroz simboliku ovog nakita kontinuirano se provlači ideja Lijepoga.

[1] Prva razmjena dobara (trgovina) morskim školjkama/pužićima i drugim dragocjenostima po prostranstvima Europe (JANKOVIĆ, 2006, 15, 17) možda je bila potaknuta upravo nekim obrednim razlozima tijekom mlađeg paleolitika, što se misli za kasniju, neolitičku kontinentalnu trgovinu , osobito tada najtraženijim Spondylusom. Neolitička trgovina školjkama odražavala je stanovito raslojavanje i imala je podlogu u društveno-.religijskim obredima (MÜLLER, 1997, 91-106; 2004, 107, sl. 7), kao što je upravo razmjena školjkama kod "recentnih primitivnih" shvaćena (B. Malinowski) kao bitan poticaj u protoku kulturnih oblika i ideja između različitih sredina.

Sl. 1. a-b) Probušene *Cardium* školjke, gr. 9, humak 13, Nadin (Snimio: I. Čondić, 2004.)

Posebno je mlađi paleolitik (25.000 g. pr Kr.) važan za spoznavanje esencijalne simbolike školjke; jer, ona je bitna u oblikovanju iskonske naravi nakita, izravno "sudjeluje" u prvom oblikovanju pojma Lijepoga - bitnog svojstva Prirode i čovjeka, te u prvom poimanju kozmosa i kulta (mrtvih). Nakit jest poput kozmosa. I nakit i kozmos pretpostavljaju stanovitu urešenost i uređenost; nakit je stoga i poput kulta (*cultus).*

Slojevita značenja riječi *κόσμος*, uz ona filozofska (univerzum, svjetski poredak, itd.), podrazumijevaju: red (svekoliki), prirodni red, poredak stvari, oblik (oblikovanje, modu), red oblika, dobar red i ponašanje (države, zajednice, vladara); znači i ukras (govorni) i ukrašavanje (muškaraca, konja), osobito žena[2]. S jednim aspektom riječi *κόσμος* dodiruju se, dakle, neka značenja lat. riječi *ornatus:* konkretno, s ukrasom kod kićenja i odijevanja (vojničkim, kraljevskim), posebno s ukrašavanjem žena, njihovih frizura, a zatim i s "ukrašavanjem" prirodnog svijeta: zemlje i neba, što odgovara *κόσμοςu*[3].

Ornamentum također može biti prijevod *κόσμοςa*; često znači različite ukrase i titule/naslove: carske, triumfalne (*ornamnenta atque insignia honoris*) i ženske: *ornamenta uxoria*, napokon i sam nakit.[4] Dodiru i preklapanju nekih vidova i slojeva značenja riječi *κόσμος*, *ornatus, ornamentum*, (nakićen, nakit) treba dodati i riječ *cultus*[5] - štovanje, obožavanje, životni stil suprotan agresivnosti i rustičnosti prirode, koji je rafiniran, humaniziran, civiliziran, gdje svakako spada i sjaj odijevanja, vanjski čovjekov izgled i sam *ornamentum*-nakit. "Sam se ukras/nakit zove kult, kojim se netko kiti"(*Ornatus appelatur cultus ipse, quo quis ornatur",* Fest.p. 184 Mull.)[6].

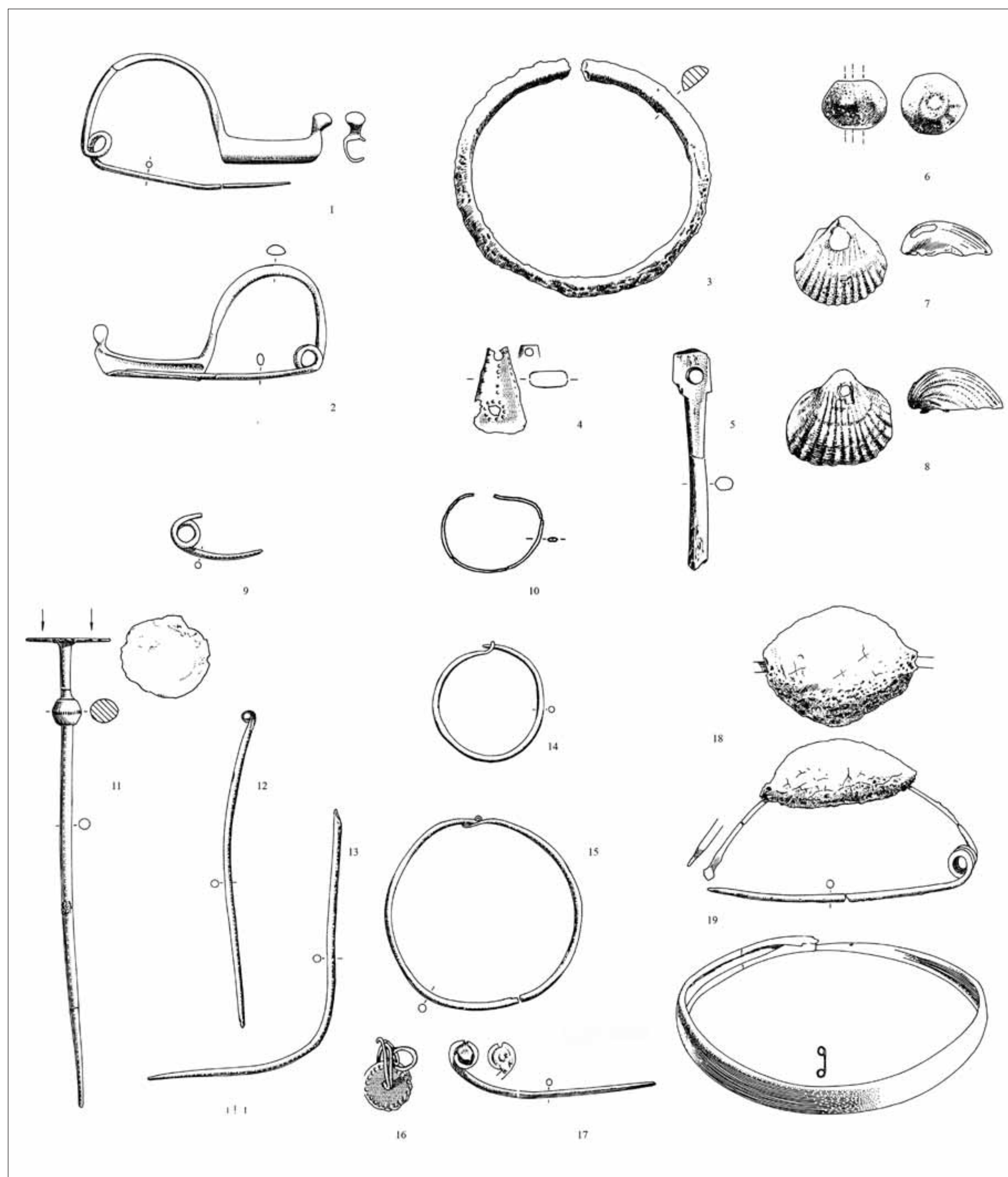
Školjka, domaće ili uvezene vrste, u paleolitiku je u nedvojbeno simboličnoj kombinaciji s okerom i jelenskim rogovima/zubima.[7] U sastavu prvog "ukrašavanja" (mrtvih), koje je od samog početka religijsko-društveni čin (obred), ona još jednom potvrđuje da je prvo, paleolitičko Lijepo naglašeno simbolično; njegova temeljna "poruka" je životvornost, vitalnost, dugovječnost, što je i funkcija prvog nakita. Nakit jest skrivena, zgusnuta energija, zaštitnička, koja obrednim putem osigurava neka druga stanja i kvalitete.

Biti nakićen znači biti uređen, skladan - poput kozmosa, ma kako da se kozmos tada shvaćao; nakićen je raskošan (bogat), postavljen u konkretan odnos prema životu/prirodi, kozmosu i samoj smrti. Jer, prirodi (kozmosu?) pripada i smrt koja se nakitom "humanizira". No, u paleolitiku, često i kasnije, ostala su skrivena prapovijesna poimanja smrti: je li ona shvaćena kao čin destruktivnog aspekta prirode, koji se nadslojava nakitom i drugim obrednim oblicima, ili je smrt tek nužnost prirodnog toka, koji se ponavlja/obnavlja i nakitom "ukrašava"? U svakom slučaju, kiteći se nakitom, školjkama i drugim prirodnim oblicima, prapovijesni čovjek usuglašava se s "pozitivnim" aspektom prirode, prema kojoj gaji ambivalentan odnos.

Nasuprot istočnom jadranskom svijetu, gdje nisu sačuvani vidniji paleolitičko - neolitički "simbolički konteksti" sa školjkom, na zapadnom Jadranu oni su vrlo znakoviti, u pećinskim pokopima muškaraca, žena i djece (posebno u Pugliji[8]), gdje se, kao i kod srodnih istovremenih iz mlađeg paleolitika, na potezu od Šanjolske, Italije, Francuske i Rusije, ponavlja duboko simboličan odnos "oker- jelenski zub - školjka". Ponekad je ta kombinacija nadopunjena drugim skupocjenostima (bjelokost, kremen). Odnos: oker - jelenski zub -školjka, koji nije vezan za spol i dob pokojnika, ponavlja činjenicu da je "ishodište" prvog nakita i njegova karaktera u duhovnoj sferi smrti, koja se prvi put "kiti" osnovnim simbolima plodnosti (crvenom bojom poput krvi), što će trajno ostati u memoriji i obrednoj praksi "primitivnih", ali i civililizacije.

2 LIDDELL- SCOTT, 1940, s.v . κόσμος http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc... 14. svibnja 2010.
3 A Latin Dictionary, 1879, s.v. ornatus
4 A Latin Dictionary, 1879, s.v. ornamentum
5 A Latin Dictionary, 1879, s.v. cultus
6 A Latin Dictionary, 1879, s.v. ornatus
7 "Mladi princ" iz mlađeg paleolitika iz Arene Candide, pokojnik izuzetnog značaja u svojoj zajednici, bio je posut okerom u grobnoj jami obloženoj okerom, s posebno skupocjenim prilozima od bjelokosti, kremena i ukrašenim jelenskim rogovima, te višestruko okićen školjkama i pužićima, uključujući i kauri ("kapa" na glavi, narukvica i dr.). GRIMALDI, 2004, sl.6
8 Pećina Paglici - Rignano Garganico, sa zidinim slikama ima gravetijenske pokope: žene i mladića. Žena je bila posuta okerom po dijelovima tijela, najviše po glavi, s dijademom od jelenskih zubi, s priloženim kremenim alatkama i jednom školjkom (Pecten jacobaeus). Mladić pak, pokopan s kremenim prilozima, prekriven slojem okera, imao je "kapu" od jelenskih zubi; jedna školjka iz obitelji Cypraeida tvorila je njegovu ogrlicu. U pećini S. Maria d'Agnano, Ostuni, trudna žena s nakitom (narukvica) od različitih školjki i drugim prilozima (kremen), imala je "kapu" od brojnih pužića (Cyclope neritea), povezanih okerom. CINQUEPALMI, 2004, 10-14

Sl. 2. Gr. 9 s višestrukim pokopom, humak 13, Nadin (Crtež: I. Čondić, 2005.)

Simboličnost školjke u neolitiku sjeverne Dalmacije nazire se (i) u vezi školjke i crvene boje koja je i u tadašnjoj duhovnoti nedvojbeno bitna. Pojedine školjke (*Cardium*), kao i drugi obredni predmeti (životinjski probušeni zubi, privjesci od zemlje: kuglice i kolutovi, ali i ritoni, itd.) bili su premazani crvenim.[9] Također, sjeverna Dalmacija svojim *Spondylusima* i ukrasima od *Spondylusa* (narukvice iz Ražanca, i dr.[10]) ima mjesto u tadašnjoj gustoj mreži nalazišta tih školjaka,[11] važnog europskog neolitičkog kulturnog elementa i pravog religijsko-društvenog simbola, proširenog razgranatim kontinentalnim vezama,[12] najviše preko Sredozemlja (i Jadrana), te iz Egeje. Kroz eneolitik i brončano doba u nakitu iz sjeverne Dalmacije i istočnog Jadrana, koji je oblicima jednostavan i količinom dosta skroman, no značenjima složen (cetinska kultura), i dalje se povremeno upotrebljavaju školjke (Vrsi-Kosa kod Mula[13]).

Tijekom željeznog doba nakit od školjaka na istočnom Jadranu općenito je rijedak. U bogatstvu domaćih i uvezenih oblika nakita, raznolikosti materijala i tehnika, pojedinačni primjerci probušenih školjaka kod Liburna, uglavnom u funerarnim kontekstima, nalaženi su tek povremeno. To su vjerojatno bili privjesci ili dijelovi ogrlica, no složeniji i cjelovit liburnski nakit od školjki nije poznat. Konkretno, u pokopu osobe iz mlađeg (?)

9 BATOVIĆ, 1981, 10 Za neke školjke s ostacima crvene boje iz brončanog doba, npr.iz Manaccore (Grottone di Manaccora.,Gargano) pretpostavlja se upotreba u kozmetici. TUNZI, 2004, 31

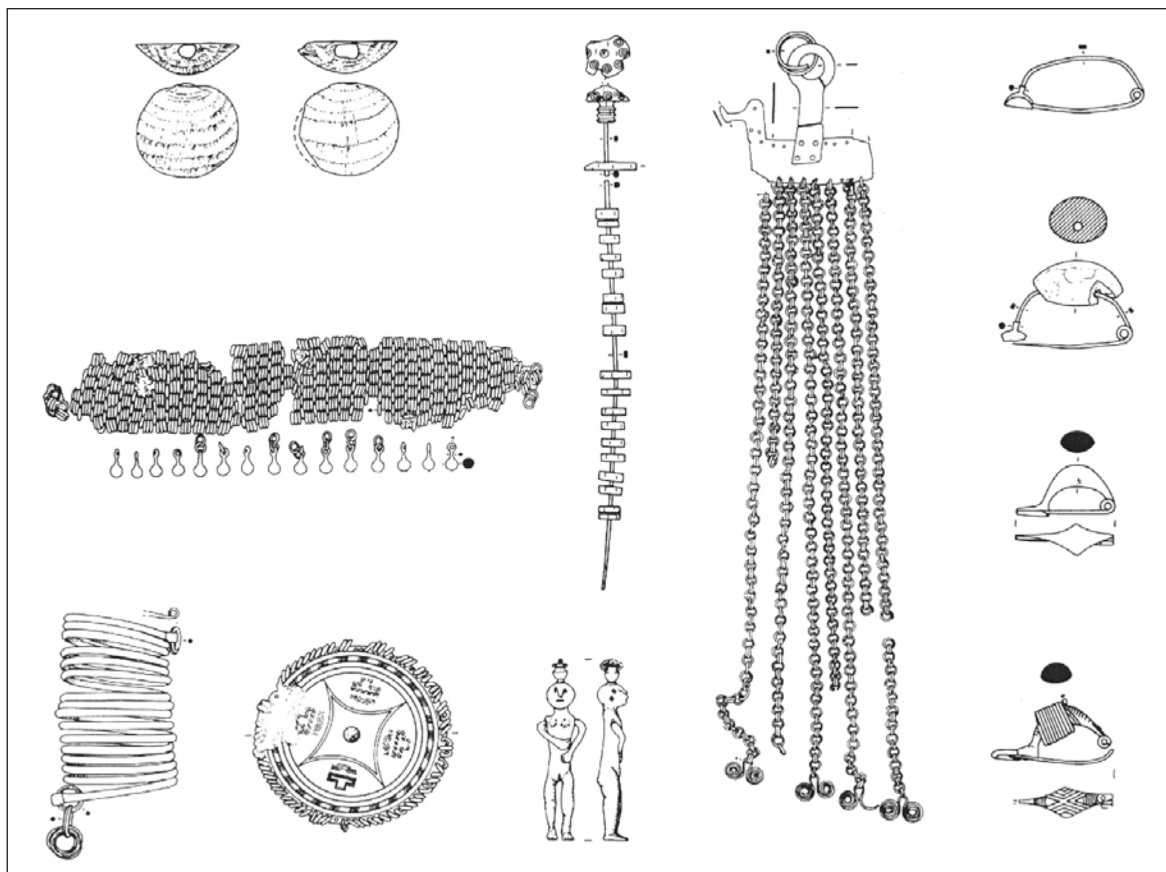
10 Slučajan nalaz 25 narukvica od Spondylusa iz Ražanca možda je bio dio radionice ili, ostave. BATOVIĆ, 1981, 11-12, sl.1/15

11 BALEN, 2006, 30-31 Đerdapski Vlasac (grobnica odraslih i djece), kao najstarije europsko, mezoličko nalazištu perli od Spondylusa: BORIĆ, 2006, 24

12 MÜLLER, 1997, 91-106; 2004, 101-111

13 U grobu od kamnih ploča sa zgrčenim pokojnikom, u humku 8 s "koncetrično" raspoređenim grobovima, nađen je valjkasti privjesak od Spondylusa, probušen po sredini, iz brončanog (?) doba. BATOVIĆ, 1973a, 30; 1981, 10-11, 92

Sl. 3. Dječji gr. 85, Novilara-Servici, izbor priloga (Prema: Beinhauer, 1985.)

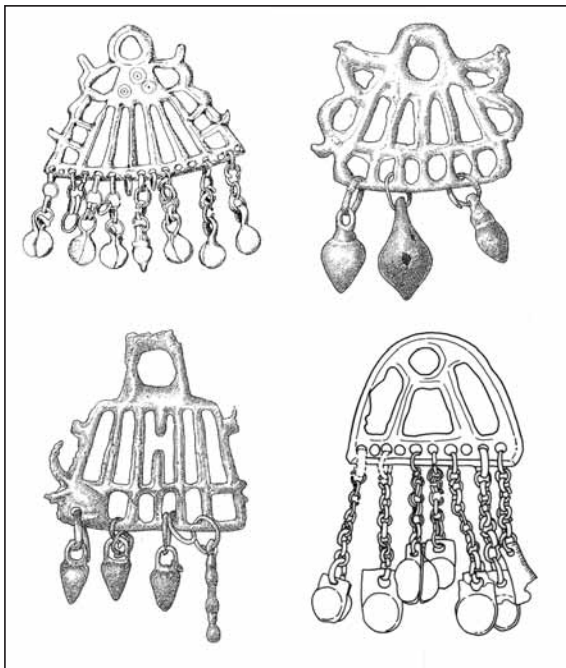
željeznog doba, sahranjene u zgrčenom položaju u kamenoj škrinji u humku (R 17 m) s nalazišta Čuh-Sali na Dugom Otoku, uz (razbacane) metalne priloge (tordirana lučna fibula, ranolatenoidna fibula i dr.) i ulomak keramičke posude, bilo je više vrtnih puževa i morskih školjki, te jedan kauri-pužić.[14]

U novije vrijeme pronađene su dvije probušene *Cardium* školjke u gr. 9 u humku 13 u Nadinu (*Nedinum*)[15] (sl. 1-2). Humak sadrži liburnsku građu, uglavnom od 9-6.st. pr. Kr.[16]. U gr. 9, s najmanje deset pokopa odraslih i dvoje djece[17], nesačuvanih *in situ*, sahranjivalo se od početka željeznog doba; ali, *Cardium* školjke ipak se ne mogu vezati za konkretan pokop (spol). Ponekad se školjke nađu i u picenskim pokopima, npr. u bogatom gr. 85 iz Novilare, Servici (sl. 3), dvije probušene C*ardium* (?) školjke bile su dio opreme djeteta[18], koju su sačinjavali, između ostalog, i neki artefakti (privjesci/pektorali, figurica nage žene - "nosačice posude") inače česti u grobovima picenskih žena.

Školjka je poveznica smrti i plodnosti. Njezina simbolika okuplja pojmove i simboličke sfere, kao što su: voda/ more, plodnost/ žena- rođenje - mjesec- ktoničnost/ mrtvi. Oduvijek je posebno znakovita za "žensko" (pasivno) načelo i erotiku općenito, posebno za žensku spolnost i rodnost, što je jedna od pretpostavki bogatstva i blagostanja (arhaične) zajednice. Oduvijek, ona je svojevrsni sinonim za vrijedno; određeno je blago (i novac), materijalno i duhovno bogatstvo.

Iako je "univerzalna" veza školjke i žene (i božice), simbolika školjke od samih početaka nadrasta "žensku" razinu. Već u paleolitiku, u školjke i oker (krv) "odijevaju se" mrtvi različitog spola i dobi. Najbitnija je bila glava pokojnika: "kapa" od školjki, ponekad od kauri-pužića, ili jelenskih zubi, koja štiti mrtvoga (od smrti), čini ga "nevidljivim", "jakim" i, stoga, nedodirljivim, kao i samo mrtvačko odijelo u kojem su također bile ukomponirane školjke (mezolitički pokop s morskim puževima *Cyclope neritea* iz Vlasca, Đerdap[19]). Najizravniji odnos čovjeka i školjke ipak je onaj kada ona pokriva, tj. "nadomješta" njegove oči (kauri- školjke ubačene u mrtvačku lubanju, Jerihon[20]). Nad očima (odabranih) mrtvih, u različitim trenucima prapovijesti, polažu se zlatni listići (na zemljanoj pogrebnoj maski ukrašenoj zlatom i kaolinom iz Varne I, gr. 3[21]), ili se pak stavlja oker, sedef[22], kasnije i novac. Školjka ispunja očnu duplju i dobro nadomješta oči ne samo svojim oblikom, već i svojim moćima koje su poput snage zlata ili okera. A one se jednače sa

[14] BATOVIĆ, 1973, 101-102, sl. 25-26, T CII
[15] Za drugu školjku nije potpuno sigurno da je bila prilog u ovom grobu.
[16] KUKOČ, 2009, 24, sl. 11 Analizom C-14 ostataka pokojnika spaljenog pokopa (gr.13) u nadinskom humku 13 utvrđena je pripadnost gr .13 srednjem brončanom dobu.
[17] RAJIĆ-ŠIKANJIĆ, 2006, 795-799
[18] BEINHAUER, 1985, 769, T 138 -140
[19] BORIĆ, 2006, 24
[20] MÜLLER-KARPE, 1968, T 105
[21] KRUTA, 1992, 38-39
[22] Npr. sedefaste oči na keramičkoj skulpturi iz Karanovo kulture, iz Dolnoslava-Bugarska. KRUTA, 1992,36

Sl. 4. Složeni privjesci iz Kastva: a-c; iz Grobnika: d (Prema: Glogović, 1989.; Blečić, 2002.)

Sl. 5. Fibula sa složenim privjeskom iz Grobnika (Fototeka AM u Zagrebu)

svjetlošću Sunca, odnosno, energijom krvi. Školjka, kao i drugi skupocjeni prapovijesni materijali položeni nad očima (licem), vrst su pokojnikove maske. Različite maske "recentnih primitivnih" zajednica (Afrika i dr.), uključujući one sigurno najdomljivije-dogonske- kao i obredna odijela Dogona, prepune su "plodonosnih" kauri-pužića; njihova moćna maska *sirige* iz ritualnoga Sigija doziva drevne mitske događaje - kozmogoniju zajednice[23].

Niti jedan liburnski pokop s školjkom nema sigurne podatke o spolu i dobi pokojnika; također, liburnske grobne cjeline sa školjkama nisu bile intaktne.[24] Ipak, skroman niz podataka o kauri-pužićima omogućuje dokazivanje važnosti i simboličnosti ovih pužića u liburnskom shvaćanju svijeta žena i plodnosti. Jer, motiv kauri- pužića, izveden u bronci, Liburni ubacuju u sastav svoga nakita, zatim, prirodni ili oblikovani u različitim materijalima kauri-pužići tvore prapovijesni nakit u širem liburnskom okolišu (Japodi, Dolenjska, posebno Picenum: sl. 7, 8b, 10a, 11-12) i, napokon, recentna narodna ženska nošnja iz 19./20.st., sigurno i ona ranija, u sjevernoj Dalmaciji koristi kauri-pužiće (sl. 14).

Na sjevernom Jadranu u maloj seriji slučajno nađenih prošupljenih lijevanih antropomorfnih pektorala iz Kastva (i Grobnika) neki imaju privjeske u obliku kauri-pužića. Konkretno, u sastavu jednog pektorala[25] (sl. 4a); kod drugoga (sl. 4b) motiv kauri- pužića se tek naslućuje u središnjem privjesku[26], dok su kod trećeg pektorala oni nadomješteni štapićastim i košarastim privjescima (sl. 4c).[27] Pektorali iz Grobnika (sl 4c, 5), koji s onima iz Kastva čine ikonografsku cjelinu, na kraju lančića su nosili bule i druge privjeske.[28] Liburnski kauri-privjesci, doduše, nisu oblikovani poput metalnih picenskih, koji jasno oponašaju prirodni oblik puža, već su bliži svojevrsnim praporcima.

Slojevita problematika sjajnih bijelih kauri- pužića (*Cypraea moneta*, iz velike obitelji *Cypraeida),* njihova funkcija, simbolika, trgovina kroz prapovijest do danas, predmet je mnogih komparativnih etnoloških (antropoloških) i arheoloških istraživanja, od Dalekog Istoka (Indija, Kina, JI Pacifik), preko Afrike do Europe. Kako su se uvozili iz tropskih i subtropskih mora, oduvijek su bili prava dragocjenost u europskoj prapovijesti. Ali, još nisu definirani putevi i načini nabave (bijelih) kauri-pužića na Jadranu kroz prapovijest i u novom vijeku.[29]

Prirodni kauri- pužići se ubacuju u metalni, brončani ili pak srebreni nakit kod Japoda, Delmata, na Glasincu (privjesak, humak IV - Čitluci), zatim u dolenjskoj kulturi, u Donjoj Dolini (ogrlica) i na zapadnojadranskoj obali (Picenum).[30] Zastupljeni su od orijentalizirajućeg doba i u drugim italskim zajednicima (Rim, Tarqunija, Este); na Apeninskom poluotoku žene ih nose zbog poticanja plodnosti i u 18. st [31]. Iz delmatskog "svetišta" u Gorici kauri-pužić visi o srebreni kolut (sl. 8a).[32] Slično koncipirani privjesci od kauri-pužića, obješeni o brončani

[23] *PERNET, 1987, 264; CALAME-GRIAULE, 1987, 394-395*

[24] *Također, za Liburne ali i druge sredine, u literaturi nije uvijek naznačeno radi li se o bijelim ili pak smeđe-sivim kauri-pužićima koji su bili daleko manje cijenjeni u kićenju i razmjeni.*

[25] *GLOGOVIĆ, 1989 T 42/2; MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1998, sl. 133; BLEĆIĆ, 2002, 93, 9/4.1*

[26] *BATOVIĆ 1981, 131. sl. 13/3: GLOGOVIĆ, 1989, T 42/3; BLEĆIČ, 2002, T 9/4.3*

[27] *GLOGOVIĆ, 1989, T / 42/1; BLEČIĆ, 2002, 93-94, T 9/4.2*

[28] *BATOVIĆ 1981, sl.13/4; GLOGOVIĆ, 1989, T 42/4*

[29] *Starije teze o tome, HADŽI, 1953, 66-74*

[30] *Sabrane podatke o tome, sa starijom literaturom: STIPČEVIĆ, 1981, 94-93; DRECHSLER-BIŽIĆ, 1991, 79-88*

[31] *CHERICI, 1999, 177; CHIARAMONTE TRERÉ 2003, 481*

[32] *TRUHELKA, 1899, 381, sl. 113*

Sl. 6. Ključ s privjescima iz Trichiana, Belluno (Prema: Gambacurta, 2003.).

Sl. 7. Ogrlica s kauri-pužićima iz Montegiorgia (Prema: Preložnik - Sakara Sučević- Seidl, *Katalog,* sl. 15, *Piceni ed Europa,* 2007.)

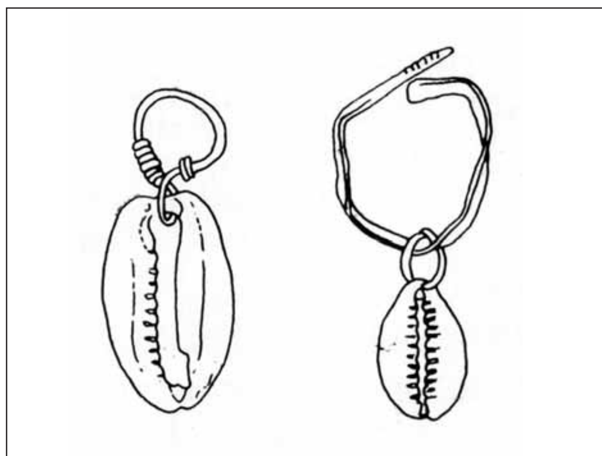
Sl. 8. a) Privjesci s kauri-pužićem iz: Gorice (Grude) i Vača (Prema: Truhelka, 1899., sl. 13; Starč, 1955.; Drechsler-Bižić, 1991.)

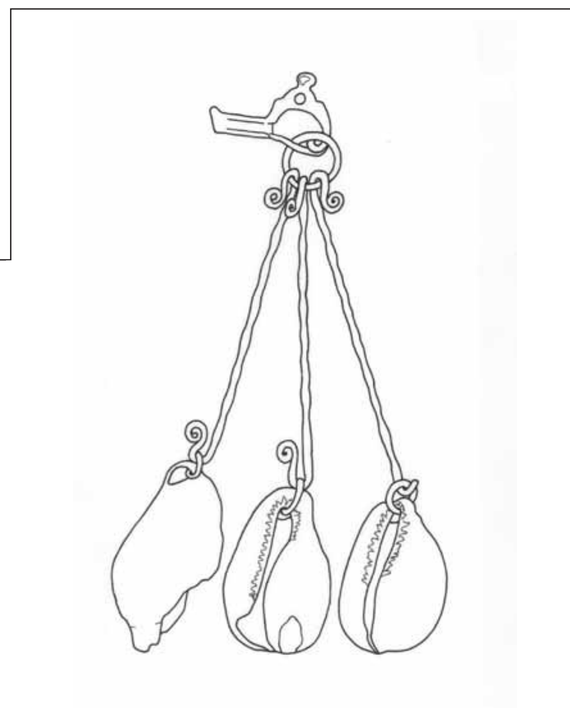
Sl. 8. b) Picenski privjesak s kauri-pužićima obješen o fibuli (Prema: D. G. Lollini, 1976., sl. 15/3)

kolut, potječu iz Vača (sl. 8b); jedan je bio ispunjen olovom[33]. Kako se kauri-pužići nalaze i u skitskim grobljima, njihova pojava u delenjskim pokopima ponekad se objašnjava skitskim utjecajem[34] .

Jedan od likovno najdomljivijih primjeraka nakita s kauri-pužićima potječe s japodskog prostora: tordirana ogrlica iz Prozora-Otočac (zbirka Spöttel - NH Muzej, Beč[35]), s tri kauri-pužića obješena o trolisno oblikovan privjesak od žice, koji na vrhu završava spiralama (sl. 9).Ogrlica je uspoređivana s latenskim, keltskim stilom srebrenih torkvesa i narukvica s tri čvora[36], tipičnih za prostor Caput Adrije i zaleđe[37]. Kompozicija privjeska na ogrlici iz Prozora blijedo asocira na ljudski lik koji je u shemi *potnije theron* vrlo čest u picenskoj kulturi (pektorali, sitna plastika, tzv. *nettaunghije*: sl. 3, 11b-d, 12[38]). A i opći koncept nakita iz Prozora blizak je kompoziciji picenskih pektorala koji spajaju ljudski lik, solarnu lađu, brojne privjeske, te na svom vrhu različite kružne elemente: kolute, ogrlice, često s bogato urešenim spiralnim motivom, koji ponekad tvori svojevrsni trolist[39] (sl. 8b, 11a, 13). Mnogi od ovih picenskih pektorala, uključujući i onaj picenski (?) iz Golasecca kulture[40], imaju privjeske u obliku kauri-pužića. Japodski privjesak iz Prozora stoga je posljedica japodskog oponašanja picenskih uzora ili je pak bio picenski uvoz.

U liburnskom zaleđu prirodni kauri-pužici nađeni su tek u nekoliko sačuvanih grobnih cjelina[41] (Ribić, gr. 250, 1. st. pr. Kr.: sl. 20[42]; Sanski Most, gr. 92, gr.117[43]; Vintarjevec-Litija, bogati ženski grob pod humkom iz 5/4. st. pr. Kr.[44]). Kauri-pužići se ovdje uglavnom prilažu u "ženske" pokope; većina sigurno datiranih primjeraka kauri- pužića pripada grobnim cjelina iz mlađeg željeznog doba, iz 5.- 2/1. st. pr. Kr.

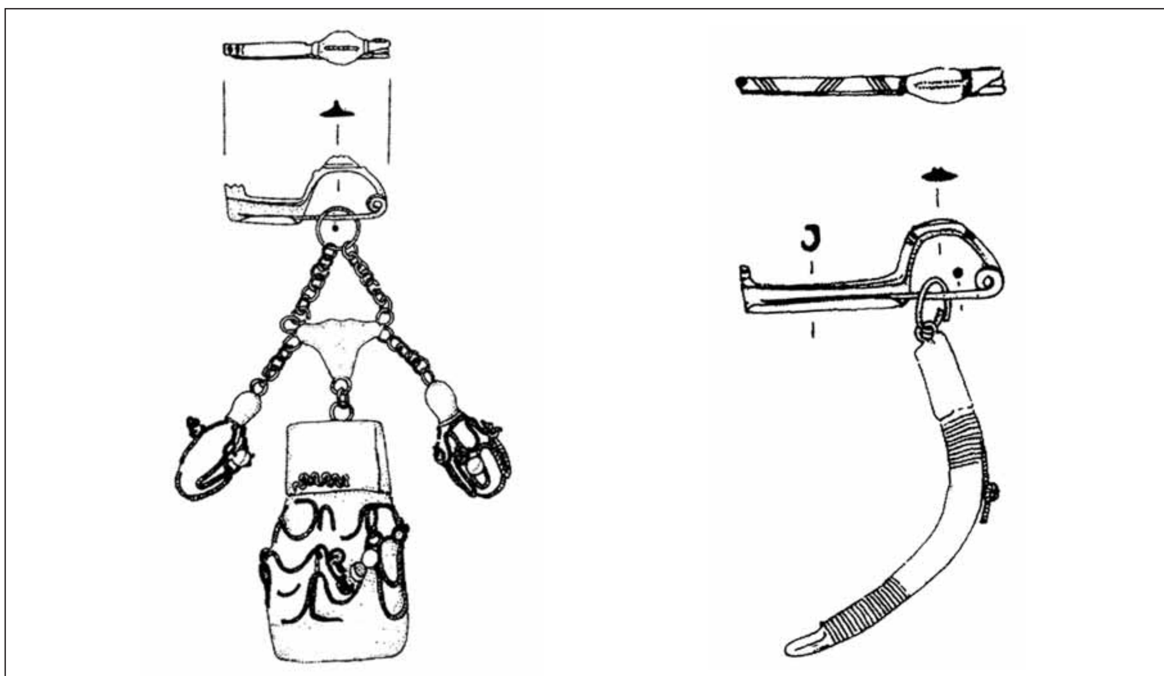
33 STARÈ, 1955, 38, T LVIII/1,2
34 GRAHEK, 2004, 153
35 LO SCHIAVO, 1971,T XII/1, 416; DRECSHLER-BIŽIĆ, 1991, T I /2
36 DRECSHLER-BIŽIĆ, 1991, 85-86
37 NASCIMBENE, 2004, 668, sl. 8.6 (sa starijom literaturom)
38 DUMITRESCU, 1929, 155, sl.20/12 Jedna "nettaunghija", no vrlo stiliziranog antropomorfnog muškog (?) lika potječe iz dječjeg groba iz 7. st.pr. Kr. (?). Usp. WEIDIG, 2007, 56-57
39 Za primjerke iz Ascolija i druge picenske primjerke: RANDALL-MacIVER, 1927, T 27, 28; GRAHEK, 2004, 154, sl. 42 (karta nalazišta)
40 RANDALL-MacIVER, 1927, T 15/3
41 DRECHSLER- BIŽIĆ, 1991,82-83
42 MARIĆ, 1968, T XIV, 1-7
43 FIALA, 1896, 252-260; DRECHSLER- BIŽIĆ, 1991, 82
44 STARÈ, 1953, 265, 269, T I-IV; GRAHEK, 2004, 153-154

Sl. 9. Ogrlica s tri kauri -pužića iz Prozora, zbirka Spötell, NHM, Beč (Prema: Lo Schiavo, 1971.; Drechsler-Bižić, 1991.)

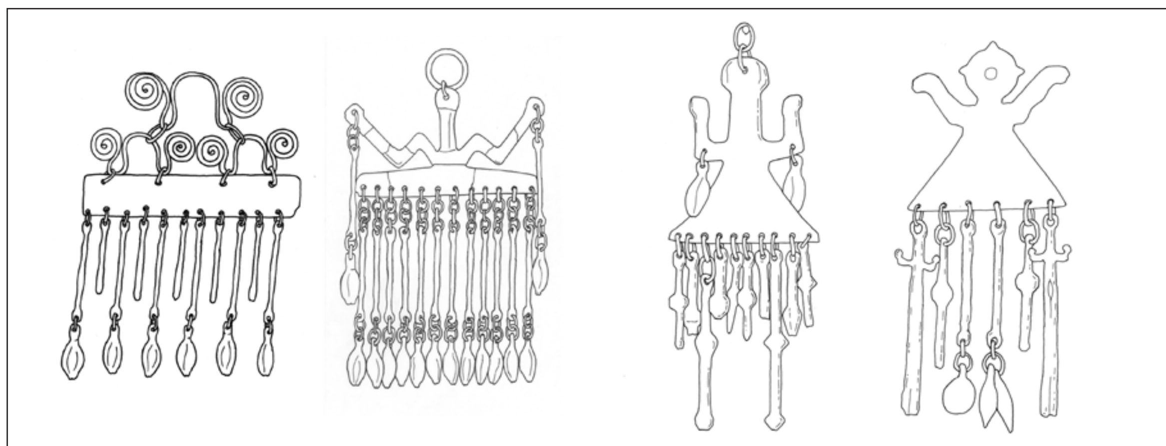
Oponašanje pak kauri-pužića u različitim materijalima naglašava njihov značaj u zajednicama željeznog doba. Japodi samo ponekad taj motiv izrađuju od jantara (nekropola Kompolje II (Vlaško Polje), Prozor[45]; jantarni japodski primjerci ne potječu iz sačuvanih grobnih cjelina. Brončani pak kauri-pužići postoje u nakitu Bele Krajine: iz Vinjeg vrha nad Belo cerkvijo, iz dječjeg groba 18 iz Metlike-Hrib, (faza Stična II), i iz istovremenog ženskog gr. 80 iz Metlike-Hrib.[46] U grobu 80 pod humkom I iz Metlike-Hrib (sl. 13), iz vremena italskih utjecaja u Dolenjskoj, mlada žena je nosila privjesak sastavljen od: *navicella*-fibule (tip Šmarjeta), obješenih naušnica, tropetljastog dijela sa spiralnim završecima te niza brončanih kauri -pužića na kraju štapičastih privjesaka. Složeni privjesak istaknute pokojnice otkriva uske veze između Picenuma i Bele Krajine/Dolenjske u tvorbi nakita[47]; privjesak je picenski import na dolenjskoj fibuli lokalnog tipa s uzdužnim rebrom na luku.[48] Rebro na luku ove, kao i nekih drugih (brodolikih) fibula (Campovalano: sl.10 a-b),[49] formalno ga približuje upravo motivu kauri-pužića.

U kulturnom krugu Liburna, Japoda, Dolenjske i Picena kauri - motiv i prirodni pužić koji se uvozio, u "simboličkim kontekstima" najprisutniji su u picenskoj kulturi: od kraja 7. st pr. Kr., osobito tijekom 6. st. pr. Kr. (Piceno IVA)[50] (sl.7, 8b, 10a-b, 11-12). Prirodni (*conhiglietta ciprea)* i oblikovani kauri-pužići, obično u sastavu složenog picenskog nakita, vezani su za grobove žena i djece, gdje su u simboličnim odnosima s nekim drugim elementima. Ističe se odnos motiva: kauri pužić - veprov zub - sjekirica - ruka.[51] Konkretno, u Campovalanu, u izrazito bogatom grobu 155 (kraj 7., poč. 6.st. pr. Kr.), postoji tipično picenski način spajanja više privjesaka, obješenih o fibuli: o središnjem trolisnom[52] obliku antitetično visi po jedan kauri- puž a u sredini minijaturna kamena sjekira (sl.10a).[53] Odnos "kauri pužić- sjekira" u "ženskom" funerarnom kontekstu u željezno doba uklapa se u opću simboliku regeneracije žena i života u cjelini[54]. Skupini jadranskih privjesaka u obliku sjekirice treba pridodati i liburnske primjerke, npr. iz gr. 53 u Ninu, iz 5. st. pr. Kr.[55]

Sl. 10. a) Privjesak sa sjekiricom i kauri-pužićima, obješen o fibuli iz gr. 155 iz Campovalana; b) Veprov zub obješen o fibuli iz gr. 155 iz Campovalana (Prema: Chiaramonte Treré, 2003.)

[45] DRECHSLER - BIŽIĆ, 1991,81, T I/8-8a
[46] GRAHEK, 2004, 159, sl. 42
[47] GRAHEK, 2004, 153, 159
[48] TERŽAN, 2007, 47- 48, sl.14
[49] GRAHEK, 2004, 140-142, sl. 33-34; Usp. bilj 56
[50] LOLLINI, 1976, sl. 15/3: LANDOLFI, 2000, 126; CHIARAMONTE TRERÈ, 2003, 481
[51] U gr. 230 iz Campovalana pokojnica je imala simboličnu picensku kombinaciju fibule tipa S. Ginesio i privjesaka, kao što su: ruke - veprovi zubi - kauri puževi; u gr.300 iz Campovalana djevojčica o istoj vrsti fibule također je nosila kauri-pužić. CHIARAMONTE TRERÉ, 2003, 480
[52] Više autora je ovaj element interpretiralo kao kao stiliziranu bikovu glavu. Motiv bika ili bikove glave čest je u Picenumu osobito u 6.st. pr.Kr., posebno u sastavu ženskog odijela (PRELOŽNIK.- SAKARA SUČEVIĆ - SEIDL, 2007, 43, sl. 21 I) Središnji trolisni element u nakitu iz Campovalana, gr. 155 podsjeća i na stiliziranu ovnujsku glavu, koja je također prisutna u picenskom nakitu. Ovan pak, posebno njegovi spiralno smotani rogovi - koji stoga podsjećaju na spiralnost ukrasa školje ili puža - elementarni je znak solarnosti.
[53] CHIARAMONTE TRERÈ, 2003, 480, sl. 5 O simbolici minijaturnih sjekira u Campovalanu i drugdje u ženskim grobovima iz željeznog doba na Apeninskom poluotoku , te o simboličnom odnosu sjekire i "ražnjića" u funeranom kontekstu: CHIARAMONTE TRERÉ, 2003, 481, bilj. 61
[54] No, u simbolici (kamene) sjekire načelno je prisutna i veza s munjom.
[55] BATOVIĆ, 1981, 134, sl. 13/8

Sl. 11. a-d) Picenski složeni privjesci iz Muzeja u Ascoliju (Prema: Randall-MacIver, 1927., T 27, T 28)

Sl. 12. Pektoral obješen o fibulu iz Montegiorgia, kraj 8./7.st. pr. Kr. (Prema: Preložnik - Sakara Sučević-Seidl, *Katalog,* sl.30*, Piceni ed Europa,* 2007.)

Sl. 13. Privjesak s motivom kauri-pužića obješen o fibulu, Metlika-Hrib, humak I, gr. 80 (Prema: Preložnik - Sakara Sučević- Seidl, *Katalog,* sl. 63, *Piceni ed Europa*, 2007.)

Žena iz Campovalana, uz recipijente, srebreni nakit i druge skupocjene priloge, imala je 11 fibula[56]. I dok su o nekima visili kauri-pužići i sjekirica, o drugim fibulama su bili veprovi zubi (sl. 10b).[57] Oni, ovdje manijenjeni samo ženama, ponekad su ubačeni u cilindrični privjesak; inače se veprovi zubi susreću po cijelom Apeninskom poluotoku u bogatim arhajskim (i rimskim) ženskim grobovima[58]. Životinjski probušeni zubi nose se i kod Liburna (Nin, gr. 50, 2-1.st. pr. Kr.)[59], kod Japoda (gr. 256, Ribić)[60], ali i u mnogim drugim sredinama.

Ovaj picenski nakit s kauri-puževima (sl. 10a) spaja domaću tradiciju i izvanjske (zakašnjele) orijentalizirajuće oblike (grčke, feničanske, ciparske), koji su Picenima uglavnom stizali iz Etrurije i Campanije.[61] Iako ne sadrži motiv ljudskog lika, likovni koncet ovog nakita, kompozicijski i detaljima, asocira i na picenske pektoralne privjesake okupljene oko antropomorfnog lika (sl. 3, 11b-d, 12). Za razliku od kauri-puža od kovine, Piceni isti motiv rijetko oblikuju od jantara: zrna iz Muzeja u Ripatransoneu i Anconi.[62] Slični jantarni oblici susreću se od 6. st. pr. Kr. po južnoj i sjevernoj Italiji (Armento, Cuma, Sala Consilina, Bologna - Arsenale Militare, itd.).[63]

Mnogi picenski složeni privjesci/pektorali kompozicijski okupljaju ptičju/solarnu lađu, koja je svedena na obični pravokutni oblik (sl. 11a), ili je preoblikovana u konkretniji ljudski lik u shemi *potnie/despotes theron* (sl.3, 11b-d, 12). Kao i kod pektoralnog nakita u drugim

[56] Fibule su tipa San Ginesio ili pak tipa "Campovalano"; prvi je bio poširen u Picenumu, Etruriji i južnoj Italiji krajem 7. i kroz cijelo 6.st.pr.Kr., a drugi, lokalan tip, vezan je za Campovalano. CHIARAMONTE TRERÈ, 2003, 479-487. Obje vrste fibula na luku imaju uzdužnu brazdu što likovno asocira na kauri-pužić.
[57] CHIARAMONTE TRERÉ, 2003, sl. 8
[58] CHIARAMONTE TRERÉ, 2003, 480 Sličnu funkciju (o kojoj govori Plinije) u grobovima željeznog doba u Picenumu i Etruriji imali su vrhovi jelenskih rogova, obloženi broncom. CHIARAMONTE TRERÉ, 2003, 480, bilj. 55
[59] BATOVIĆ, 1981, 140, sl 15/17
[60] MARIĆ, 1968, T XI/24-27
[61] CHIARAMONTE TRERÉ, 2003, 483-484
[62] NEGRONI CATACCHIO, 2003, 453, 459, sl. I A/14-15, 16; sl. 2A/4
[63] NEGRONI CATACCHIO, 2003, 459

Sl. 14. Narodna nošnja sjeverne Dalmacije: a) Poprsnica-zalistavac iz Murtera, sredina 19. st. (Prema: Ivančić, 2009.); b) "Modrina" s kauri-pužićima, Bukovica, kraj 19. st. (Prema: *Život na sjeveru Dalmacije*, 2009.); c) .Ženski pojas s kauri-pužićima, detalj, Zelengrad, 19. st (Prema: Lulić Štorić, 2005.); d) Motiv "tri prsta" na ženskom haljetku (sadak parnaš), Lišane Ostrovičke, početak 20.st. (Prema: Jakšić, 2009.)

zajednicama, najočitije na potezu Apeninski poluotok-jugoistočnoalpski svijet, koji ikonograski ujedinjujen ljudski lik i tipično solarne (*urnefelder)* znakove (lađa/kola, disk, kotač, ptice) u dvjema prastarim shemama *potnie theoron i despotes theron*[64], i kod Picena često nije jasno kojeg je spola i karaktera (božanskog, ljudskog) središnji antropomorfni lik. Ipak, u skupini picenskih pektorala, najčešće iz 7-6.st. pr. Kr., koji, dakle, tipološki i vremenski slijede one likovno apstraktnije (tip Ancona), ženski spol središnjeg lika u shemi *potnie theron* prepoznaje se po određenim morfološkim detaljima, uključujući i neke njegove privjeske, poput veprovog zuba i samog kauri-pužića (sl. 11b-c).

Povezanost tih pektorala i svijeta žena (i djece) u kultu mrtvih često potvrđuje i cjelokupna struktura grobnih priloga od 7. /6.st.pr. Kr., gdje se ponavlja shema ženskog adorantskog lika tipa *potnije*[65] kod: različitih privjesaka, pektorala, tzv. *nettaunghija* (sl. 11d) i kipića (sl. 3). U picenskoj kulturi ne samo da je naglašena veza kaurija i "ženskog načela", već je općenito kroz strukturu nakita dobro označena i simbolizirana žena u kultu mrtvih. Liburnska pak žena slabije je simbolizirana u prostoru groba.

Oblik pektorala iz Kastva, osobito iz Grobnika (sl. 4-5) gotovo do apstrakcije je likovno reduciran ljudski lik, sveden na (prošupljeni) trokut/trapez, antitetično okružen životinjama (konjima?); stoga taj oblik, zajedno s picenskim i drugim pektoralima, ima svoje mjesto u lancu srodnih privjeska željeznog doba, koji su sinteza ljudskog lika i solarnih i drugih znakova (sl. 3, 13). Kod pektorala iz Kastva i Grobnika nestala je solarna lađa/kola, no asocijacije na nju izviru iz njihove cjelokupne likovne strukture, posebno jasno iz likova antitetičnih solarnih životinja (konji?).

Pektorali iz Kastva i Grobnika (sl. 4) stilski su osobito bliski shematiziranim lijevanim japodskim[66], te pektoralima i složenim privjescima s Apeninskog poluotoka i iz jugoistočnoalpskog kruga u tehnici "na proboj": konkretno, stiliziranom antropomorfnom privjesku na velikom "ključu" s plastikom konja iz Trichiana-Belluno, iz 7. st. pr. Kr.: sl. 6.[67] Ključ je često "ženski" (i božanski) znak. U narodnoj nošnji sjeverne Dalmacije (sl. 15), ključ obješen o složeni privjesak simbol je "gospodarice kuće", što je možda daleki derivat koncepta "gospodarice kuće" iz daleke prošlosti, možda i stanoviti odraz božanskog koncepta "Gospodarice ključeva" (poput venetske *kleidoukos*[68] - Reitije?), koja je neizbježno i *Potnia theron.* Da pektorali iz Kastva i Grobnika (sl. 4) prikazuju ženski lik u shemi *Potnije*, okružen solarnim/kozmičkim konjima koji su zamijenili ptice, potvrđuju i privjesci u obliku kauri- pužića.

Sveobuhvatnu božansku strukturu u picenskom (umbrijskom) "panteonu" mogla je imati Cupra / Cubra, koja je bila *Mater* (Colfiorito)[69], stoga, sigurno i vrst *Potnije* - gospodarice svega; njezino ime u kasnim, helenističkim intelektualnim sintagmama povezivalo se s Venerom, odnosno, grčkom Cypriom, božicom sa Cipra (Afroditom); italski pak Mars (Gubbio) je *Cyprius.*[70] Postavljanje u grob privjeska /pektorala u ikonografiji *potnie theron* omogućuje identifikaciju pokojnice s konceptom Gospodarice kuće, što odražava njezin "aristokratski" značaj i, također, uspostavlja stanoviti simbolički odnos s "univerzalnim" božanskim konceptom *Potnije* koja je Gospodarica s moćima nad prirodom i čovjekovom sudbinom. No, i nadalje je otvoreno pitanje: koga točno prikazuje taj adorantski ženski lik *Potnije,* omiljen u nakitu mnogih zajednica željeznog doba (Japodi, Dolenjska, itd), i koliko je u njemu ostalo od stare, izvorne solarne religije? "Univerzalni" koncept (božanske) *Potnije* u svojoj ktoničnosti, zemno/podzemnoj plodnosti, ne isključuje solarnost (i kozmičnost)[71]. I simbolika samog kauri-pužića u svom izvorištu nadilazi sferu zemaljske (ženske) vitalnosti i dodiruje se s božanskim, sa solarnim i kozmičkim.

64 Te dvije omiljene, ikonografski srodne, ali ipak simbolički različite sheme, željeznodobna su likovna i idejna sinteza koja se mogla najranije konkretizirati na Apeninskom poluotoku, u prvim stoljećima I tis.pr. Kr., kao spoj podunavske (urnenfelder) i sredozemne likovno-religijske tradicije.

65 Za Novilaru - Molaroni, gr. 13, 36, 56, 76, 78, 135; Novilaru - Servici, gr. 5, 32: BEINHAUER, 1985, T 6C; T 13/B; T 16E, 17A; T 20B, 21; T 22B; 23A; T 39C-41A; T 54-57A

66 Tehnika "na proboj" tijekom mlađeg željeznog doba dosta se koristi na zapadnom japodskom prostoru i u Pounju. KUKOČ, 2009a, sl. 218, 1/2, 254/1, 255/1-2, 296-.297, 290, 375 (sa starijom literaturom).

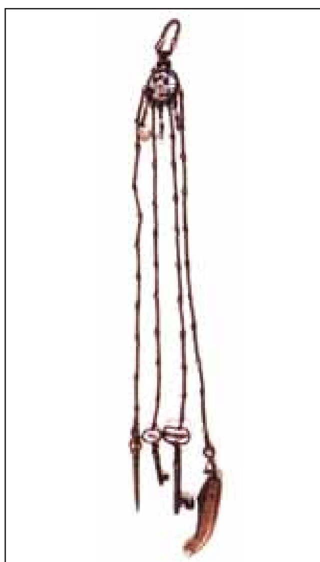
67 GAMBACURTA, 2003, 51, sl. 8 Takvi ključevi se rasprostiru od halštatskog svijeta do Estea i Friulija. BONOMI- RUTA SERAFINI, 1994, 124

68 FOGOLARI, 1975, 184

69 COLONNA, 1993, 18-19

70 BIANCHI, 1978, 225

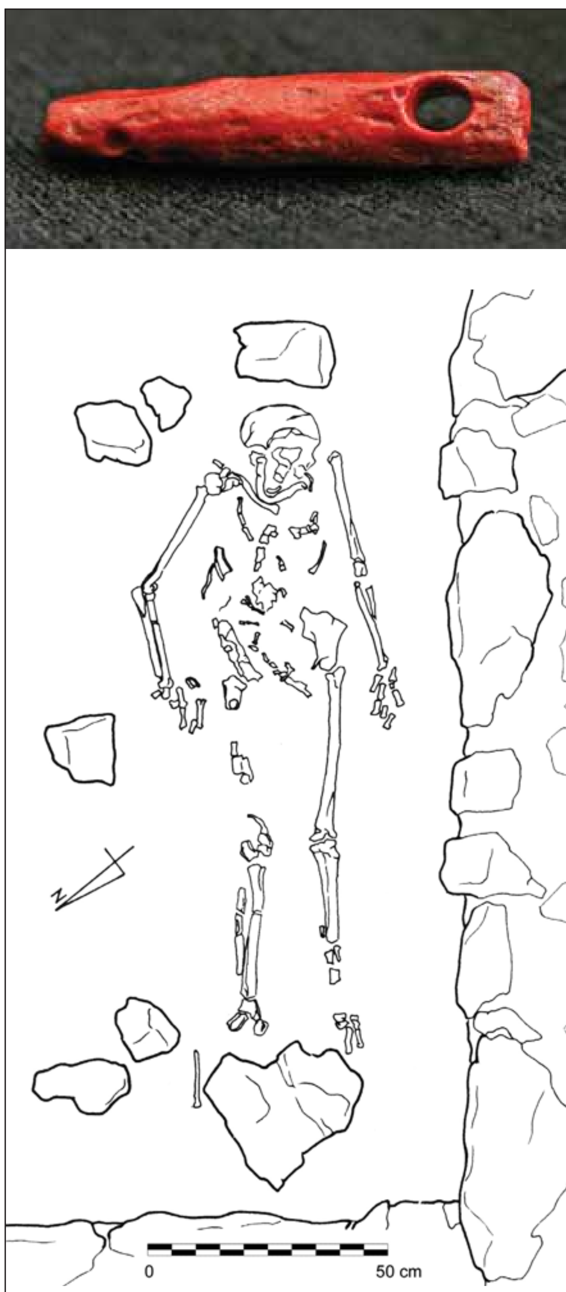
71 Jer, entitet tipa potnie theron uvijek je bio u uskoj simboličkoj vezi sa Suncem. U drevnom božanskom konceptu Potnije manifestirala su se mnoga ženska božanstva, dakako, najranije na Istoku. "Gospodarica" vlada životom i smrti; ona je potnia phyton i potnia theron; ona je obično kourotrophos, božanska nymphe i pharmaka, ali i potnia hippon, gospodarica (solarnih) konja.

Sl. 15. Privjesak ženskog pojasa-sinđir, okolica Benkovca, 19.st. (Prema: Lulić Štorić, 2005.)

Sl. 16. Srebrena dječja ogrlica -"veružica, s koraljnim zrnima, Pag (Prem: Lulić Štorić, 2005.)

Sl. 17. a) Koraljano zrno iz gr. 8, nekropola podno Nadina (*Nedinum*) (Snimio: M. Parica, 2010.); b) Tlocrt gr. 8, u celi I na liburnskoj nekropoli u Nadin (*Nedinum*) (Prema: Kukoč, 2009.)

Riječ *kaparda* ili *kapardaka* (sskr.) označava mali bijeli kauri-pužić/školjku, koji predstavlja konkretnu novčanu vrijednosti, ali znači i kockicu za kockanje. Također, obje riječi označavaju gustu i čupavu kosu s pletenicama, tj. moćnu božansku kosu.[72] Rudra, Pušan i post-vedski Šiva su *kapardin*[73] - "čupave kose"; njihova kosa u pletenici je poput kauri-pužića. Rudra (RV) je najjači među jakima, on je crveni nebeski vepar (i bik), istovremeno destruktivan i blagonaklon, između ostalog, i s ozdraviteljskim moćima, koji donosi lijek bolesnima i osigurava dug život (herojima), s epitetom *śiva* (povoljan, dobre kobi, dobrosretni)[74]. No, nejasan je pravi izvor Rudrinih ozdraviteljskih moći[75]. U predodžbi o Rudri, crveno i svijetleće, blisko ognju i Suncu, metaforički se dodiruje s bjelinom i čvstoćom *kaparda* u Rudrinoj kosi[76].

Nakit od školjke i kauri-pužića, primarno vezan za plodnost, zemno-podzemnu (lunarnu) simboličku sferu, i u jadranskoj protopovijesti također se dotiče one solarne/kozmičke. Podaci o tome kod liburnskog nakita su raspršeni i skromni (Kastav: sl. 4a), dok su zgusnutiji u picenskim grobnim kontekstima. Tu je, uz solarnu lađu/kola i njezine tipične popratne motive, čest odnos spirale i školjke/puža. Iako je puž načelno lunaran, njegova spiralnost nameće, poput same spirale, misao o cikličkom kretanju, o stanovitom primordijalnom izvorištu i kozmičkom zametku. U nekim mitskim strukturama[77] taj odnos semantički se nadopunjava simboličkim prožimanjem spirale - puža/školjke - tikvice - (praiskonskog) zvuka - Sunca.

Kauri- pužići u 19./20 st. prisutni su u sjevernoj Dalmaciji u narodnoj nošnji, jadranskog, osobito dinarskog tipa: možda su znak punog (?) ili prekinutog kontinuiteta u

[72] MONIER MONIER-WILLIAMS, 1979, 250, s.v . kaparda, kapardaka, kapardin

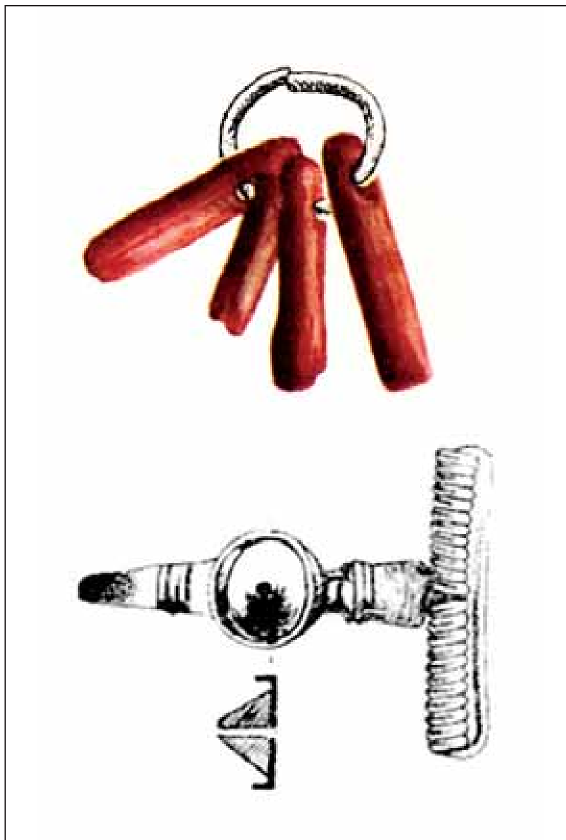
[73] DOWSON, 2005, 155, 310…

[74] MACDONELL, 1974, 74 -77; JEŽIĆ, 1986, 235-236

[75] MACDONELL, 1974, 76

[76] Rudri je sličan Pušan; njegova kola voze jarci (ajašva). On je zaštitnik stoke, blaga i puteva, daruje bogatstva i plodnost, donosi blagostanje, on je zaštitnik svijeta. Žrtva (predžrtva) Pušanovog jarca je solarna; upravo Pušanova životinja vodi solarnog, kozmičkog žrtvenog pastuha. MACDONELL, 1974, 35
Solarnost i vatrenost jarca upotpunjuju i stara sredozemna i dr. vjerovanja o moćima jarčeve krvi: njome se može oštriti željezno oruđe; hrđa, proizvedena iz jarčeve krvi, čini oštricu britkijom (Plinije, Historia N, 28, 41). Možda vjerovanja o jarčevoj vatrenosti proizlaze (i) iz njegovih rogova, koji su svijetli i blistavi. Uostalom, Soma (bik) ima naoštrene rogove, kao i Agni. MACDONELL, 1974, 108

[77] U indijanskim mitovima, tikva ili ljudi-tikve su pod zaštitom demijurga Sunca; tikve su posađene na polju koju je raskrčio puž. Kada Indijanke sade tikve vješaju na stablo kućice šumskih puževa, kako bi drvo bilo plodonosno. LÉVI-STRAUSS, 1982, 348-349. Ljudi su dakle potomci (suhe) tikve, koja je određeno prapočelo: jer, tikvica jest slika čovjeka i Svijeta. Suha tikvica (kao i sama školjka) ima moćan zvuk, poput praporca ili glazbala. LÉVI-STRAUSS, 1982, 346, 349, 353-354 A zvuk u određenim vjerovanjima stoji na samom Početku.

Sl. 18. Koraljni nakit i fibula s crvenom pastom na produžetku noge, izbor iz gr. 10 iz Ribića (Prema Marić, 1968., T XVIII)

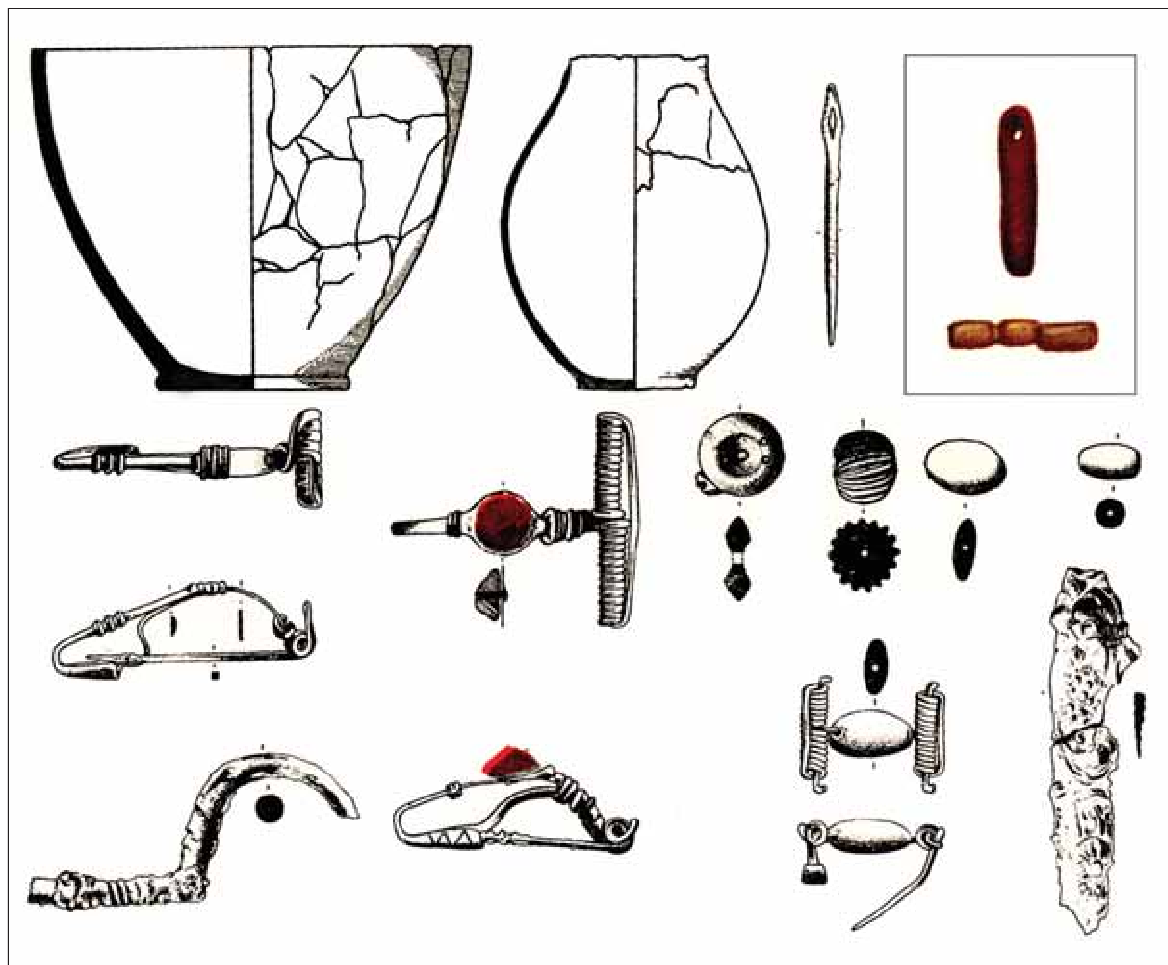
sastavljanju svečanog odijela ovog prostora. U sjevernoj Dalmaciji se, naime, dobro mogu slijediti pojave stanovitog kontinuiteta (liburnskog) nakita iz prapovijesti i antike, osobito dugih složenih privjesaka tipa pektorala, itd. No, i u drugim europskim srednjovjekovnim i novovjekovnim kulturnim kontekstima kauri-pužićima se dugotrajno kite žene; npr. u nekoliko staroslavenskih ženskih grobova na Ptujskom gradu[78], u mnogim recentnim narodnim nošnjama, itd. Činjenica da se kauri-pužić uglavnom sačuvao u nošnji iz zaleđa sjeverne Dalmacije (Ravni kotari, Bukovica) može se objasniti konzervativnošću, zatvorenošću i određenim siromaštvom kraja. Jer, prema Fortisu, za razliku od bogatih djevojaka iz Ravnih kotara, koje na kapi nose zlatnike i drugo, "siromašne djevojke nose kapu lišenu svakog uresa, ili je kadgod ukrašena samo neobičnim školjčicama, niskama staklenog zrnja ili okruglim rukotvorinama od kositra…..Nose i prsluke, vezene ili urešene niskama od stakla i školjčicama".[79]

U sjevernoj Dalmaciji kauri-pužići su prisutni isključivo u ženskoj narodnoj nošnji. Na haljetku bez rukava (sadak parnaš) djevojaka i žena, pužići vise o trokutastom umetku na boku, zvanom "tri prsta" ili "prstići", izrađenom od crvene čohe (sl. 14d), koji je znak nacionalne i vjerske (katoličke) pripadnosti.[80] Kauri - pužići sašiveni su i na prsima - na "modrini" (Bukovica, kraj 19.st.[81]: sl. 14b), zatim, ukomponirani u ogrlicu i pojas (sl. 14c)[82]. Obično se tumače kao "magija za plodnost".[83] Najdomljivija je sačuvana crvena poprsnica - zalistavac, iz Murtera, iz sredine 19.st.- jedinstven primjer kauri-pužića u primorju (sl. 14a).[84] Motiv "tri prsta" na ženskoj odjeći formalno podsjeća na vrlo raširen prapovijesni motiv stilizirane ruke; metalni privjesci u obliku ruke kod Picena često se u ženskom nakitu kombiniraju upravo s motivom kauri-pužića, veprovim zubima, ženskim adorantskim likovima, koji su možda u nekoj vezi sa samom Cuprom. Motiv "tri prsta" podsjeća i na "troprsti"motiv otiska dropljine noge koja ima simboličku vezu s plodnoću žena, brakom, djecom, itd. Možda simboliku "tri prsta"ili "prstića" treba dovesti i sa simbolikom broja tri, odnosno, trolista. O svojevrsnom trolistu vise kauri-puževi i u Prozoru i u Campovalanu (sl. 9, 10a).

U narodnoj nošnji sjeverne Dalmacije, u jadranskom području, uz zlato, srebro i sedef, žene stoljećima koriste i koralj koji, poput školjke, ovdje ima dugu tradiciju. Koralj (lat. *curallium, corallium*; grč. *κοράλλιον)* i školjke, između ostalog, povezuje, upravo crvena boja; jer, pužići i školjke, u različitim simboličkim prapovijesnim kontekstima, osobito paleolitičkim i neolitičkim, često su obojeni crvenom bojom krvi (okerom), uronjeni u oker, odnosno, okruženi crvenom tkaninom odijela u recentnim narodnim nošnjama (sl.14 a-b, d). Koralj, crven kao krv, prema grčkom mitu jest zgrušana Gorgonina krv koja oživljuju mrtve.
U prošlosti, koralj je bio neobično cijenjen na Istoku i Zapadu (posebno u Indiji i kod Kelta), zbog svoje ljepote i uvjerenja da njegova crvena boja ima posebne moći. Koralj je bio lijek i (magijsko) sredstvo protiv mnogih nedaća.[85]

Gotovo je nezabilježen u prapovijesnim kulturama na istočnom Jadranu, no, već u neolitiku na zapadnom Jadranu koriste se koraljna zrna za ogrlicu (Grotta della Tartaruga, Bari, 6 000. g.pr. Kr.).[86] Koralj se susreće u pojedinim kulturama na Apeninskom poluotoku tijekom željeznog doba, obično u posebno bogatim ("ženskim") grobovima: npr. u jednom od najbogatijih pokopa u Golasecca (II B) kulturi, u "Grobu s tripodom" iz Sesto Calende -Varese, na prijelazu 6/5. st.pr. Kr., s fibulom s koraljnim umetkom,[87] zatim u venetskoj kulturi, u sastavu raskošne ogrlice u "ženskom" gr. 122, Villa Benvenuti di Este, Padova, s kraja 7. st. pr. K.,[88] ili pak u sastavu druge venetske ogrlice iz Padove[89], itd. [90].

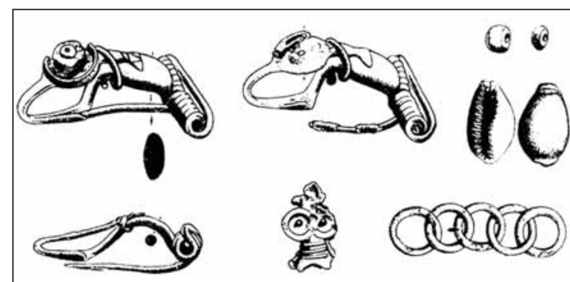
[78] HADŽI,1953, 66-67, 74
[79] FORTIS, 1984, 46 47
[80] OŠTRIĆ, 2005, 15, 32, T XV; LULIĆ ŠTORIĆ, 2005, 141; JAKŠIĆ, 2009, 34
[81] OŠTRIĆ, 2005, 60, Etrnografski muzej u Splitu, inv. Br. V/8710
[82] LULIĆ ŠTORIĆ, 2005, 165-166
[83] OŠTRIĆ, 2005, 60. OŠTRIĆ, 2005, 60; LULIĆ ŠTORIĆ, 2005, 165-166
[84] IVANČIĆ, 2009, 73
[85] "Indijski muškarci jednako cijene koralj, kao što naše žene cijene bisere Indije. Proricatelji i gataoci ga smatraju amuletom obdarenim svetim svojstvima i sigurnom zaštitom od svih opasnosti. Jednako se cijeni kao ukras i kao religijski objekt. Prije nego se znalo kako se na koralj gleda u Indiji, Gali su imali običaj ukrašavati njime svoje mačeve, štitove i kacige. ….Smatra se da grane koralja oko vrata malog djeteta djeluju kao štit od opasnosti. Kalcinirani prah koralja, pomiješan s vodom, pomaže kod bolova u crijevima, bolesti mjehura i kod mokraćnih kamenaca. Uzima se i u vinu, ili, ako postoje simptomi groznice, u vodi: djeluje kao ublaživač…… Prah koralja je odličan lijek za pacijente koji krvare ili pljuju krv. Kalcinirani koralj se koristi kao sastojak pripravka za bolest očiju, jer ima određene učinke hlađenja i stezanja. On stvara meso u rupama koje ostavljaju čirevi te ukljanja ožiljke s kože (Plinije, HN, XXXII, xi, 23, 24). http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Pliny_the_Elder/home.html 10. svibnja 2010. PRIJEVOD:http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0137%3Abook%3D32%3Achapter%3D11. 10. svibnja 2010.
[86] RADINA, 2004, 19
[87] DE MARINIS, 2000, 159-175; 2004, 300, sl. 6
[88] CAPUIS - CHIECO BIANCHI, 2004, 627, sl.5.35
[89] Ogrlica je tek nesigurna rekonstrukcija iz 18. st. CAPUIS - CHIECO BIANCHI, 2004, 628, sl. 5.36
[90] O trgovini koraljima u prošlosti na Sredozemlju: BRESC, 2000, 41-52

Sl. 19. Gr. 161, s koraljnim nakitom i fibulom s crvenim emajlom na produžetku noge, Ribić (Prema Marić, 1968., T XIV)

Sl. 20. Gr. 250 s kauri-pužićem, Ribić (Prema Marić, 1968, T XIV)

Koralj nije nađen u liburnskoj kulturi; međutim, novijim iskapanjima planirane liburnsko-rimske nekropole "uz prometnicu" podno Gradine (*Nedinum*) otkriveno je u "celi I", u gr. 8[91] iz zadnje faze liburnske kulture, izduženo koraljno zrno s rupicom za vješanje, zajedno s drugom, uglavnom helenističkom građom[92] (sl. 17 a-b). Koraljna zrna istog oblika relativno su česta u japodskim grobovima iz Pounja[93], gdje su bila nanizana u (nesačuvane) niske (ogrlice, naušnice). U vrlo bogatom grobu 10 iz Ribića, uz srebrene antropomorfne privjeske, fibule s jantarom, staklenim zrnima, bila je priložena i fibula s crvenom pastom na produžetku noge, te četiri koraljna zrna o brončanoj alkici (sl. 18)[94]. I u gr. 161 iz Ribića (sl. 19) koraljna zrna prati ista fibula s crvenom pastom.[95] U unskim grobljima koralj uglavnom potječe iz zadnjih faza japodske kulture, iz bogatih japodskih, dijelom "romaniziranih" pokopa iz 1. st. pr. Kr. do 1.st. n. Kr., s dosta srebra, jantara, stakla i fine keramike. Neki primjerci koralja (gr. 119, Ribić) nešto su stariji, iz 2. st.pr. Kr.[96] Koralj,[97] kao i crveni emajl, u unskim grobljima može se objasniti utjecajem keltske[98] (i rimske) mode.

U narodnoj tradiciji sjeverne Dalmacije, koralj "pripada" i dječjem svijetu; zajedno s karneolom i metalnim zvončićem ukomponiran je u srebrenu dječju ogrlicu "veružicu" (Pag: sl. 16)[99]. Vjerovanja o korisnosti koralja za djecu, koji ga nose kao štit od svih opasnosti,[100] provlače se iz duboke prošlosti ,[101] kao što se, uz školjke i pužiće, iz davnina, i željeznog doba, štošta drugo sačuvalo u oblicima nakita žena i muškaraca u narodnoj nošnji sjeverne Dalmacije. Mada malobrojan, liburnski nakit s prirodnom ili oblikovanom školjkom/pužićem (i s koraljem), još jednom potvrđuje simultanost i razmjenu ideja, znakova, simbola i likovnih oblika u tvorbi jadranskog protopovijesnog nakita.

[91] KUKOČ, 2009, sl. 28 - 31
[92] Primjerak koralja potječe i iz liburnsko-rimskog pokopa na Mrdakovici; prema usmenim podacima Z. Brusića.
[93] MARIĆ, 1968, Ribić: gr. 161, T XIV/8-18, T XV/2-3; gr. 119, T X/25-26, T VII/48; gr. 92, T XV/10, T XIII/31-33; gr. 57, T XVI/31-33, T XV/46-47; gr. 21, T XV/59, T XVI/35-36; gr. 100, T XXIV/67-68, T XIX/ 22-31; gr. 89, T XXIV/42, T XVIII/ 47-48; gr. 10, T XXIV/29, T XVIII/11-40; grob u kamenoj japodskoj ukrašenoj urni: T XIX/16-21, T XXIV/64; RAUNIG, 1968, T II
[94] MARIĆ, 1968, T XXIV/29, T XVIII/11-40
[95] MARIĆ, 1968, XIV/8-18, T XV/2-3
[96] MARIĆ, 1968, T VII/48, T X/25-26. Najbogatiji koraljem bio je gr. 100 iz Ribića s 43 štapićasta zrna. MARIĆ, 1968, T XIX/27-31, T XXIV/67
[97] Za naušnice od srebra i koralja iz Gorice: TRUHELKA, 1899, 390, 104-108
[98] STIPČEVIĆ, 1981, 137
[99] Ona se stavljala o vrat kao amajlija da bi koraljnom grančicom dijete trljalo desni kod rasta zubi. LULIĆ ŠTORIĆ, 2005, 158, 248,
[100] Usp. bilj. 85
[101] O korisnosti koralja za djecu u antici, Plinije NH, XXVIII, 8, Naturalis Historia. Pliny the Elder. Karl Friedrich Theodor Mayhoff. Lipsiae. Teubner. 1906. http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus %3Atext%3A1999-02.0138%3Abook%3D28%3Achapter %3D8 10. rujnja 2010. http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0138%3Abook%3D28%3Achapter%3D8 10. rujna 2010.

LITERATURA:

A LATIN DICTIONARY, 1879 — *Founded on Andrews'edition of Freund's Latin dictionary, revised, enlarged, and in great part rewritten by Ch. T. Lewis and Ch. Short, LL. D., Oxford.*

BALEN, J. 2006 — *Neolitik, Spondylus, Trgovina i razmjena u prapovijesti, Zagreb, 30-31.*

BORIĆ, D. 2006 — *Vlasac u mezolitiku i neolitiku-razmjena i kontaksti s egzotičnim svjetovima, Trgovina i razmjena u prapovijesti, Zagreb, 24.*

BATOVIĆ, Š. 1973 — *Prapovijesni ostaci na zadarskom otočju, Diadora, sv. 6, Zadar, 5-165*

BATOVIĆ, Š. 1973a — *Kosa kod Mula, Vrsi, AP 15, 27-31.*

BATOVIĆ, Š. 1981 — *Nakit u prapovijesti sjeverne Dalmacije, Nakit na tlu sjeverne Dalmacije, Katalog izložbe, Zadar, 7-37, 89-150.*

BEINHAUER, K.W. 1985 — *Untersuchungen zu den eisenzeitlichen Bestattungsplätzen von Novilara, Archäologie- Anthropologie- Demographie, Methoden und Modelle, Band 1, 2, Frankfurt am Main.*

BIANCHI, U. 1978 — *Gli dei delle stirpi italiche, Popoli e Civiltà dell'Italia Antica, v.VII, Roma.*

BLEČIĆ, M. 2002 — *Kastav u poslednjem tisućljeću prije Kr. VAMZ, 3.s. XXXV, Zagreb, 67-146.*

BONOMI, S.- RUTA SERAFINI, A. 1994 — *Una "chiave di Penelope" dal territorio bellunese, Quaderni di archeologia del Veneto, X, 11-13.*

BRESC, H. 2000 — *Pêsche et commerce du corail en Méditerranée de l'Antiquite au Moyen Âge, u: Morel J. P., Rondi-Constanzo C., Ugolini D., Corallo di ieri corallo di oggi, Atti del convegno, Ravello 1996, Bari, 41-52*

BOWKER, J. 2000 — *The Concise Dictionary of World Religion, Oxford.*

CALAME-GRIAULE, G. 1987 — *S.v. Dogon religion, ER, New York, 393-395.*

CAPUIS, L. - CHIECO BIANCHI, A-M. 2004 — *Elementi di corredo della tomba 122 della necropoli di Villa Benvenuti di Este (Padova), Guerrieri, Principi ed Eroi fra ili Danubio e il Po dalla Preistoria all'Alto Medioevo, Trento, Katalog, 626-627.*

CAPUIS, L. - CHIECO BIANCHI, A-M. 2004a — *Collana, Este (Padova), aree imprecisate delle necropoli, Guerrieri, Principi ed Eroi fra il Danubio e il Po dalla Preistoria all' Alto Medioevo, Trento, Katalog, 628.*

CHERICI, A. 1999 — *Amuleti nei corredi funebri paleoveneti e dell'Italia antica, Atti Portogruaro-Quarto d'Altino- Este-Adria, 1996, Pisa- Roma, 169-216.*

CHIARAMONTE TRERÉ, C. 2003 — *Simboli nella necropoli orientalizzante ed archaica di Campovalano, I Piceni e l'talia medio-adriatica, Atti del XXII convegno di Studi etruschi ed italici, Ascoli Piceno-Teramo-Ancona, 2000, Pisa-Roma, 472- 490.*

CINQUEPALMI, A. 2004 — *Primi Bagliori di Belezza, Gli ornamenti del Paleolitico, Ornamenta, arte e linguaggio dell' ornarsi nella Puglia preistorica, Bari, (ur. A. Cinquepalmi, R. Gambatesa, F. Radina, A. Tunzi, D.Venturo), 10-14.*

COLONNA, G. 1993 — *Il santuario di Cupra fra Etruschi, Greci, Umbri e Piceni, Cupra Marittima e il suo territorio in età antica, Atti del Convegno di Studi, Cupra Marittima 1992, Roma, 3-31.*

DE MARINIS, R. C. 2000 — *Il corallo nella cultura di Golasecca, u Morel J. , Rondi-Constanzo C., Ugolini D., Corallo di ieri corallo di oggi, Atti del convegno, Ravello 1996, Bari, 159-175.*

DE MARINIS, R. C. 2004 — *Principi e guerrieri nella civiltà di Golasecca, Guerrieri, Principi ed Eroi fra ili Danubio e il Po dalla Preistoria all'Alto Medioevo, Trento, 293-303.*

DOWSON, J. 2005 — *A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion, Geography, History and Literature, New Delhi (reprint).*

DRECHSLER- BIŽIĆ, R. 1991 — *Prethistorijski nakit s kaori puževima, Zbornik radova posvećenih akademiku Alojzu Bencu, Knjiga XCV/27, Sarajevo, 79-89.*

DUMITRESCU, V. 1929	*L'età del ferro nel Piceno, fino all'invasione dei Galli-Senoni, Bucarest.*
FIALA, F. 1896	*Nekropola ravnih grobova kod Sanskog Mosta, GZM 8, Sarajevo, 219-270.*
FOGOLARI, G. 1975	*La protostoria delle Venezie, Popoli e Civiltà del Italia antica, v. IV, Roma, 64-222.*
FORTIS, A. 1984	*Put po Dalmaciji, Zagreb.*
GAMBACURTA, G. 2003	*I "Circoli" di Mel (BL) e la chiave di Trichiana (BL), I Veneti dai bei cavalli, (ur. L. Malnati - M. Gamba), Treviso, 50-51.*
GLOGOVIĆ, D. 1989	*Prilozi poznavanju željeznog doba na sjevernom Jadranu, Hrvatsko primorje i Kvarnerski otoci, Monografije I HAZU, Zagreb.*
GRAHEK, I. 2004	*Halštatska gomila na Hribu v Metliki, Arheološki vestnik 55, Ljubljana, 111-206.*
GRIMALDI, S. 2004	*La effimera autorità tra i cacciatore-raccoglitori, Guerrieri, Principi ed Eroi fra ili Danubio e il Po dalla Preistoria all'Alto Medioevo, Trento, 77-82.*
HADŽI, J. 1953	*Lupine kavrijev v grobovih starih Slovanov na Ptujskem gradu, Arheološki vestnik 4/1, Ljubljana, 66-74.*
IVANČIĆ, S. 2009	*Sjevernodalmatinsko primorje, Muzejska zbirka tekstilnih predmeta, Život na sjeveru Dalmacije, Katalog izložbe,Split, 61- 93.*
JAKŠIĆ, I. 2009	*Sjevernodalmatinsko zaleđe, O tradicijskoj odjeći s osvrtom na stanje u zbirci EMS-a, Život na sjeveru Dalmacije, Katalog izložbe, Split, 25- 59.*
JANKOVIĆ, I. 2006	*Paleolitik, Trgovina i razmjena u prapovijesti, Zagreb, 13-15.*
JEŽIĆ M., 1986	*Rgvedski himni, Zagreb.*
KUKOČ, S. 2009	*Nadin - Liburnski kult mrtvih, Istraživanja 2004.-2006., 2009. god, Nadin-Liburnian cult of the dead, Research campaigns 2004-2006, 2009, Asseria 7, Zadar, 11-79.*
KUKOČ, S. 2009a	*Japodi- fragmenta symbolica, Split.*
KRUTA, V. 1992	*L' Europe des origines, La Protohistoire 6000- 500 avant. J.-C., Paris.*
LANDOLFI, M. 2000	*L'ornamentum personale e l'instrumentum domestico, I Piceni, Popolo d'Europa, 122-128.*
LÉVI-STRAUSS, C. 1982	*Mitologike II, Beograd.*
LIDDELL, H.G. - SCOTT, R. 1940	*A Greek-English Lexicon, revised and augmented throughout by Sir H. S. Jones, with the assistance of R. McKenzie, Oxford.*
LOLLINI, D. G. 1976	*La civiltà picena, Popoli e Civiltà dell' Italia antica, v. V, Roma, 107-195.*
LO SCHIAVO, F. 1971	*Il gruppo liburnico-japodico per una definizione nell'ambito della protostoria balcanica, Atti della Accademia nazionale dei Lincei , Memorie, Classe di Scienze morali, storiche e filologiche, Serie VIII-vol. XIV, fasc. 6, Roma, 362-523.*
LULIĆ ŠTORIĆ, J. 2005	*Simbolično značenje narodne nošnje, LULIĆ ŠTORIĆ J. - OŠTRIĆ O. - VOJNOVIĆ TRAŽIVUK B., 2005, Narodne nošnje sjeverne Dalmacije, Zadar, 130-154.*
LULIĆ ŠTORIĆ, J. 2005	*Nošnja i nakit kao statuni simbol, LULIĆ ŠTORIĆ J.- OŠTRIĆO. - VOJNOVIĆ TRAŽIVUK B., 2005, Narodne nošnje sjeverne Dalmacije, Zadar, 157-169.*
LULIĆ ŠTORIĆ, J. - OŠTRIĆ, O. - VOJNOVIĆ TRAŽIVUK, B. 2005	*Narodne nošnje sjeverne Dalmacije, Zadar, Katalog izložbe, 242-270.*
MACDONELL, A. A. 1974	*Vedic Mythology (reprint), Delhi-Varanasi-Patna.*
MAJNARIĆ- PANDŽIĆ, N. 1998	*Brončano i željezno doba, Prapovijest, Povijest umjetnosti u Hrvatskoj, Zagreb, 158-379.*
MARIĆ, Z. 1968	*Japodske nekropole u dolini Une, GZM XXIII, Sarajevo, 5-80.*
MONIER MONIER-WILLIAMS, M. A., K. C. I. E., 1979	*A Sanskrit-English Dictionary, Etymologically and Philologically Arranged, Oxford, (reprint).*

MÜLLER, J. 1997 Neolitische und chalkolitische Spondylus-Artefakte. Anmerkunguen zu Verbreitung, Tauschgebiet und sozialer Funktion, Beiträge zur prähistoroschen Archäologie zwischen Nord-und Südosteuropa, Festschrift für Bernhard Hänsel, Studia honoria 1, Marburg, 91-106.

MÜLLER, J. 2004 Prestigio e status sociale nel neolitico a nord delle Alpi, (5500-2800 a.C.), Guerrieri, Principi ed Eroi fra ili Danubio e il Po dalla Preistoria all'Alto Medioevo, Trento, 101-111.

MÜLLER- KARPE, H., 1986 Handbuch der vorgeschichte, Jungsteinzeit, Band II, Tafeln, München

NASCIMBENE. A. 2004 Elementi di corredo dela tomba 2 della necropoli di Posmon, località Le Rive, a Montebelluna (Treviso), Guerrieri, Principi ed Eroi fra ili Danubio e il Po dalla Preistoria all'Alto Medioevo, Trento, Katalog, 668-669.

NEGRONI CATACCHIO, N. 2003 Le ambre picene, Indagine sui manufatti non figurati e contatti e scambi con le aree adriatiche, I Piceni e l'Italia medio-adriatica, Atti del XXII convegno di Studi etruschi ed italici, Ascoli Piceno-Teramo-Ancona, 2000, Pisa-Roma, 451-469.

OŠTRIĆ, O. 2005 Narodna nošnja sjeverne Dalmacije, LULIĆ ŠTORIĆ J. - OŠTRIĆ O.- VOJNOVIĆ TRAŽIVUK B., Narodne nošnje sjeverne Dalmacije, Zadar, 12-47.

OŠTRIĆ, O. 2005 Nošnje iz fundusa Etnološkog muzeja, LULIĆ ŠTORIĆ J. - OŠTRIĆ O. - VOJNOVIĆ TRAŽIVUK B., 2005, Narodne nošnje sjeverne Dalmacije, Zadar, 53-65.

PERNET, H., 1987 S.v. Masks, ER, New York, 259-269.

PRELOŽNIK, A. - SAKARA SUČEVIĆ, M.- SEIDL, S., 2007 Catalogo degli ogetti, Piceni ed Europa, Atti del convegno, Archeologia di frontiera 6, Udine, 35-72.

RADINA, F. 2004 Al tempo della dea, Ornamenta, arte e linguaggio dell' ornarsi nella Puglia preistorica, Bari, (ur. A. Cinquepalmi, R. Gambatesa, F. Radina, A. Tunzi, D.Venturo), 16-20.

RAJIĆ ŠIKANJIĆ, P. 2002- Analysis of Human Skeletal Remains from Nadin Iron Age Burial Mound, Coll. Antropol., 30, 795-799

RANADAL-MacIVER, D. 1927 The Iron Age in Italy, Oxford

RAUNIG, B. 1968 Japodska nekropola na Crkvini u Golubiću, GZM, XXIII, Sarajevo, 81-98

STARÈ, F. 1953 Trije prazgodovinski grobovi iz Zasavja, Arheološki vestnik IV/2, Ljubljana, 264-281.

STARÈ, F. 1955 Vače, Arheološki katalogi Slovenije, v. 1, Ljubljana.

STIPČEVIĆ, A. 1981 Kultni simboli kod Ilira, Sarajevo.

TERŽAN, B. 2007 Principi e guerrieri delle due sponde altoadriatiche, Piceni ed Europa, Atti del convegno, Archeologia di frontiera 6, Udine, 39-54.

TRUHELKA, Ć. 1899 Dva prehistorijska nalaza iz Gorice (ljubuškog kotara), GZM XI, Sarajevo, 339-395.

TUNZI, A-M. 2004 Gli ornamenti dell'età del Bronzo, Ornamenta, arte e linguaggio dell' ornarsi nella Puglia preistorica, Bari, 29-33.

WEIDIG, J. 2007 Elementi piceni nelle tombe arcaiche di Bazzano (AQ) Piceni ed Europa, Atti del convegno, Archeologfia di frontiera 6, Udine, 55-65.

SUMMARY

SHELLS AND CORALS IN LIBURNIAN JEWELLERY

Sineva KUKOČ

Although cardium *(common cockle), the cowry sea snail, and coral have been found only in a few Liburnian inhumations (grave 9, grave-mound 13, Nadin; grave-mound Sali-Ćuh, Dugi Otok, grave 8,* coela *I, Nadin), they, and particularly the cockle, link Liburnian society with the long-lasting prehistoric (and later) use and symbolism of this kind of jewellery. One can argue about the symbolism of the cowry in Liburnian society, because the Liburnians introduced this motif, applied in bronze, into the system of their pectoral type jewellery with the central anthropomorphous (female) figure in the* Potnia Theron *scheme (Kastav); cowries, natural and shaped in various materials, represented prehistoric jewellery of symbolic significance in the neighbouring cultures from the 7th and 6th centuries BC and during the Late Iron Age (Picenum, Lower Carniola, the Iapodes) and, finally, in North Dalmatian folk costumes of the 19th and 20th centuries, although certainly much older folk costumes were also adorned with cowries. Their symbolism in Liburnian society, as well as in Iapodic society and in Lower Carniola, has primarily to do with the "female" principle. Similar symbolism is most pronounced in Picenian society, where the cowry appears in direct or indirect iconographic and symbolic relations of the motif: "a hatchet - a wild boar's tusk - a hand - an anthropomorphous female figure," that is,* Potnia Theron. *The shell and the cowry, as symbols of fertility, general wealth, and welfare in life (and death), as well as the (curative and life-giving) coral, provide fertility/fecundity and protection to the world of women (and children).*

Translation: Nenad Patrun
Revision: Mark Davies